

СИМВОЛИ УКРАЇНСЬКИХ СТАРОДАВНИХ ПИСАНОК

Белькова А.В.

Україна, Донецьк, Донецький обласний краєзнавчий музей

В статье рассмотрена характерная символика старинных украинских писанок. Показаны изменения трактовки языческих знаков, происшедшие после принятия христианства.

Останнім часом серед українських дослідників поширився культурологічний підхід, прихильники якого вважають, що саме культура створює особливості характеру та різноманітних сторін життя народу. З давніх часів у людей поширюється пам'ять про минуле, яке зростає у їх свідомості і сприяє передачі досвіду із покоління в покоління. Виникає традиція як передача від старших до молодших стійких форм поведінки, навичок, понять, всього того, що утворює культуру. На певному рівні люди стають здатними усвідомити себе як образ, що має специфічні ознаки, притаманні їхній спільності. Тоді і з'являється етнічна самосвідомість. Загибель самобутніх народних традицій приводить до скасування цього образу і взагалі до зникнення народу, як специфічної людської спільності. У зв'язку з цим, для сучасного відродження української культури дуже важними є розвиток народних традицій і поширення знань про них [1].

Однією з давніх народних традицій України є писанкарство. Тема ця мало вивчена, наукових досліджень про виникнення традиції розписування великодніх яєць до сих пір дуже мало. Мета цієї роботи - дати огляд характерних символів українських писанок і проследити зміни, що відбулися с часом в їхньому тлумаченні. Задача смислової ідентифікації є актуальною при дослідженні стародавніх писанок.

Про початки розписування великодніх яєць задовільної інформації досі не має. Археологічні розкопки свідчать: із доісторичних часів у місцях поховань зустрічаються камінні яйця. Декоровані поливою керамічні писанки на території України існували з княжих часів. Серед дослідників вперше звернув увагу на писанковий орнамент визначний український антрополог Хв. Вовк. У 1899 р. у Москві російською мовою був надрукований "Опис колекції Народних Писанок". Опрацював його С. Кулжинський, що відповідав за збірку писанок в приватному музеї К. Скаржинської на Полтавщині [1]. Опис є монументальною працею, на підставі якої й сьогодні вивчають писанковий орнамент. Відповідь на питання про символічне значення узорів веде у глибоку старовину України.

Наші предки вже в доісторичні часи створили уявлення про світ, що їх оточує, і про сили, що правлять світом і людиною. Вони дуже добре відчували, що людина є

частина природи. Боги і демони жили поруч із людьми - у лісах, ріках, полях, горах. Праукраїнці вважали, що в природних явищах, предметах, людях присутні духи; камені, рослини і тварини мають безсмертні душі. Від віку своїх богів, кумирів, покровителів мав кожний рід. Для осілих землеробських племен був характерний культ предків. Рід включав не тільки живих, але і мертвих предків і ще не породжених спадкоємців. Предок, умираючи не покидає свій рід назавсім. Він йде в потойбічний світ „за новим тілом”. Згодом він повертається до життя через лоно жінки. Звідси бере початок звичай давати немовлям імена предків. Народження розумілося як прихід тих предків, що пішли. Поховання небіжчика є прояв світоглядного уявлення про його перебування в рідному місці - у лоні матері-землі. Недарма багато курганів мають форму яйця, а в центрі поховання посипане вохрою, що нагадує жовток [2].

Чому саме яйце стало одним з найважливіших елементів дохристиянських вірувань нашого народу? Можливо тому, що яйце – символ народження, тобто джерело життя. Саме сила яйця творити нове життя спричинилося до того, що воно стало невід’ємним елементом багатьох давніх ритуалів. Жовток яйця, схожий на сонце, а, як відомо предки вважали сонце найбільшою силою природи. Згідно з однією легендою, птахи були улюбленими створіннями бога сонця, бо вони єдині, які могли наблизитися до нього. Люди не завжди мали змогу ловити птахів, проте вони могли дістати пташачі яєчка, котрі вважали магічними символами бога сонця. Крім того, з “мертвого” яйця начебто народився півень як обранець сонця, адже за віруваннями предків саме когут щоранку викликає сонце.

Язичеству властива синонімічність понять „весілля” і „похорон”, „небіжчик” і „новонароджений”. Похорон оберталися тризною - своєрідним святом, що символізувало перемогу життя над смертю. Для праукраїнців все існуюче було родинно пов'язаним. Поза родом не мислилося нічого: ні людей, ні тварин, ні вогню, ні води, ні природних явищ, ні небесних світил. Найстарший язичеський бог землі і неба, статку і родючості має ім'я Рід. „Був спочатку Рід укладений у яйці, був він насінням непророщеним, був він пічкою, що не розкрилася. Але кінець прийшов ув'язненню. Рід родив Любов - Ладу-матінку. Рід зруйнував темницю силою любові і тоді любов'ю світ наповнився” [3].

Серед найважливіших і найстаріших писанкових символів було сонце, а найприроднішим його зображенням є коло з променями, закрученими та простими, чи оздоблене краплями. На писанках з усіх районів України можна зустріти восьмирамену зірку, яка також колись символізувала сонце. Повсякденним писанковим мотивом є свастика, яка в народі одержала різні назви: “ламані хрести”, “качині шийки” та

“круторогі”. Вони, як різновид сонячного мотиву символізують багатство, радість та добру долю. В давні часи писанки, прикрашені символами сонця, мали особливо магічну силу. Вони охороняли власника від недуг, нещастя, злого ока, оберігали не тільки одиноких людей, а й весь людський рід від нещастя.

Писанкарки постійно черпали натхнення для своїх узорів у природі, зображуючи квіти, овочі, листки та цілі рослини у вельми стилізованим виді. Такі символи віддзеркалювали відновлення природи і життя. Найдревніший символ, який є на українських писанках – богиня Березина. Це символ життя і родючості, матері усього живого. Вона зображена як жінка на весь зріст з піднятими до гори руками.

Цілісність язичеської системи була зруйнована при християнізації. Твердження християнства на нашій землі - дуже складний процес, що розтягся на багато сторіч. Одним із його етапів було тривале співіснування християнства і язичества.

З прийняттям християнства яйце було включене у великодні обряди нової релігії. Самі елементи орнаменту писанок не змінилися. Символам просто надано нову християнську інтерпретацію.

Існує ціла серія дохристиянських символів, інтерпретація яких змінилася відповідно до нової віри. Так сталося, наприклад, з трикутником. Спочатку він репрезентував трійцю: небо, земля, вогонь, нині він є символом Бога – Отця, Бога – Сина і Бога – Духа святого. Крапки, які символізували зорі, або зозулеві яйця (тобто символ весни), стали символом сльоз Матері Божої, риба – первісно символ здоров'я – символом Ісуса Христа. Хрест, який був з'єднаним з чотирма сторонами свиту, набрав християнського значення.

Мистецтво писання живе й до сьогодні, завдяки наполегливості й працьовитості українських жінок, котрі не дозволили йому завмерти. Незважаючи на все, традиція писання не загинула, і, сьогодні стократно відроджується на наших землях, приваблює нових прихильників, засвідчує про свою невмирущу силу, потверджує правдивість старої легенди, яка стверджує, що наш народ доти буде процвітати, доколи українські жінки писатимуть писанки [4].

Перелік посилань

1. *Осада Т. Про українські писанки – сто років тому. //Українська культура –1999., № 3-4. – С. 8 – 11.*
2. *Боровський Я.Є. Світогляд давніх киян. Київ, 1992. – 127 с.*
3. *Песни птицы Гамаюн. //В кн. Асов А. Мифологический мир ведизма. Москва, 1999.*
4. *Зелик М. Пише писанки бабуся, пише мама, пише я. Київ, 1992. – 16 с.*